

Shahid Bahonar
University of Kerman

Iranian Society for
the Promotion of Persian Language
and Literature

Confrontation and Analysis of Ahmad Matar's Poetry Titles with Seyyed Hassan Hosseini*

Seyyed Ali Favazel¹ Safiyyeh Moradkhani² Seyyed Mohsen Hosseini Moakhar³

Abstract

1. Introduction

Persian and Arabic poetry have been telling emotions, events and developments over the centuries. In addition to the content and themes of the poems, which are telling these points, the title of the poems, especially in the contemporary era, plays such a role; Because the title is the opening for the audience to the world of the text.

The ambiguous choice of the title causes the meaning of the text to be hidden; This is because the literary and artistic works are usually a collection of references to other texts, currents, literary schools and numerous cultural, political and social issues and the signs that are in the title of the work can come to the mind of the audience. It helps to understand the set of references - which are sometimes in-text and sometimes extra-text.

In general, the title of the poem is the identity of the poem. Every poet, during the writing of his poem, needs to separate the title and the text of the poem from each other so that the reader can remember and examine it when he sees the title of the work For this reason, it is necessary to choose the title for the poem and it makes it easy to study, memorize and recognize the poems.. In this research, the title of

---

* Article history:

Received : 14 May 2023

Received in revised form: 3 July 2023

Journal of Comparative Literature

Year 15, No. 29, autumn and winter 2024

Accepted: 13 August 2023

Published online: 20 February 2023

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

© The Author(s).

1. MA student of Persian Language and Literature of Lorestan University. Khorramabad, Iran. E-mail: sayyedalifavazel96@gmail.com
2. **Corresponding author:** Assistant Professor in Persian language and literature of Lorestan University. Khorramabad, Iran. E-mail: moradkhani.s@lu.ac.ir
3. Associate Professor in in Persian Language and Literature of Imam Khomeini International University. Qazvin. Iran. E-mail: s.m.hosseini@hum.ikiu.ac.ir

the poems of two poets has been examined from different linguistic and literary perspectives, the relationship between the title and the content of the poems, as well as the frequency of sensory-abstract concepts.

2. Methodology

In this research, which has been carried out by means of analytical-descriptive, comparative and statistical analysis, it has been tried to investigate the various linguistic and semantic angles of poetic titles with the structure and content of Ahmed Matar and Seyyed Hasan Hosseini's poems.

3. Discussion

The title in the term "is an appearance that indicates the inner or absent, and they say about it: an appearance, a sign or a sign for the inner; The title is a set of words that is the starting point of a research or a story or a key for a branch of science or an entry for a subject.

According to the mentioned definitions of the title, the title can be considered as a complete message and parallel to the text, which by choosing the title for a book is actually a kind of sign selection for the book because "the one who puts a title for something, in fact, he chooses that title based on a certain sign; So the title is a sign and a name that indicates something.

The criteria for naming traditional poems are different from contemporary poems. These criteria can be achieved by referring to rhetoric books and tazkerehs. Naming based on the line of the poem, naming based on one of the focal words of the poem (such as the poem of Tarsaiyeh Khaghani or the poem of Hurayya Abu Saeed Abul Khair) or naming based on the rhyme have been among the ways of naming in traditional poetry

Considering the importance and role of the title in poetry, contemporary poets are constantly trying to choose different and varied titles. With the beginning of new poetry in Persian literature, many naming principles of poems were changed. Of course, the emphasis on the naming of poems had started before Nima and during the constitutional period. Printing and publishing newspapers and magazines and translating poetry played an effective role in this matter.

Sometimes, the spatialization of the poem is done by means of semantics. Vocabulary is one of the factors that help to expand the semantic implications and cause the expansion of the semantic domain of the poem. In literary texts, each word can take on new meanings apart from literal meanings. For example, the word winter means "the fourth season of the year"; But it has many implicit and symbolic meanings such as "coldness", "suffering", "prison", "tyranny" and... This is the reason why the mind familiar with symbolic poems, for example, upon hearing the name of the poem "Zimestan" by the Akhavan -e- Sales, finds itself in the space of poetry from the very beginning.

Ambiguity is one of the prominent features of contemporary poetry, and in literary criticism, it is considered one of the essence and basis of poetry. In some contemporary poems, the title of the poem can help to understand the topic and content of the poem and resolve this ambiguity. Many factors can play a role in the author's choice of title; In-text elements and extra-text elements.

The main tool that the author has for naming his work is the theme. The relationship between the title and the content can have two completely different sides. Sometimes the poet chooses a title for his poem that is in line with the text, and sometimes he may choose a title that is opposite and opposite to the theme. If the title is in line with the theme, it provides the reader with an image of what will come in the poem and what will happen.

Intra-textual or intra-thematic elements are said to be the elements that arose directly from within the text and establish a kind of dialectical relationship with the main text. Selecting the title based on the in-text elements with direct implication and relying on the text somehow creates a conversation between the title and the text. Usually, such titles play a prominent role in forming the horizon of the reader's expectations and provide the audience with more detailed information about the atmosphere that governs the poem.

Any factor outside the text that affects the atmosphere of the literary work is called extratextual elements. These external elements may be a cultural, socio-political event, a historical phenomenon, etc.

From studying the poetry titles in Matar and Hosseini's poems, we come to a number of social-political concepts, which include themes such as mocking ignorance and superstition, openly naming enemies, the spread of corruption and class differences, and the spread

of poverty. These poets of sustainable literature have depicted their common spirit in their poems in similar conditions and with a close point of view in relation to the issues that have arisen at the level of the country, region and the world.

From the linguistic point of view, the poetic titles of both poets have a high frequency in word formation, two-part construction, and then three-part construction and more. This issue shows the relationship of both poets to word-making and presentation of concepts through words.

From a literary point of view, although Hosseini and Matar have used literary arrays in the titles of their compositions, and this indicates the use of lexical capacity to expand images, but they use a lot of euphemism and less use of metaphors, similes, etc. In the critical titles of Matar, it is due to the choice of exile and sojourn and being away from the impeachment and accountability of the government.

In terms of the relationship between the titles and the text of the poem, the research shows that these two poets pay attention to both the lexical connection (choosing the title from within the text) and the semantic connection (choosing the title from outside the text) in choosing the titles. However, by choosing simple titles from outside the text, Hosseini tried to express the meaning and purpose of his poems more eloquently and expressively.

4. Conclusion

From the results of the comparative analysis of the poetry titles of Ahmad Matar and Seyyed Hassan Hosseini, it can be concluded that choosing the appropriate title for the poems was one of the main concerns of both poets. They express the poetic titles with rhetorical techniques such as eloquence, metaphor, and allusion. Unlike Ahmad Matar, who mainly paid more attention to the lexical connection (choosing the title from within the text) in choosing poetic titles, Hosseini paid attention to the semantic connection (choosing the title from outside the text) by choosing simple titles to make the meaning and purpose eloquent. Express more and more clearly.

Keywords: Ahmad Matar, Seyyed Hasan Hosseini, poem title, sustainable literature

References [in Persian and Arabic]:

- Ahmad Ghanim, k. (1998). *The factors of artistic innovation in Ahmad Matar's poetry*. First Edition. Ghaherh: printing house Madbooli.[in Arabic]
- Hosseini, H. (2017). *The complete collection of Seyyed Hassan Hosseini's poems*. First Edition. Tehran: Ketab Abi.[in Persian]
- Hosseini, H & Bidaj, M. (2002) *Look at yourself (Conversation with contemporary Arab poets and writers)*. First Edition. Tehran: Soroush .[in Persian]
- Hojviri, A. (2004).*Discover the hidden*. By the effort of Mahmoud Abedi. Tehran: Soroush .-
[in Persian]
- Heameh, A. (2000). *Signs of Algerian innovation*. Management of culture and events association. Algeria: Stif.[in Arabic]
- Langeroodi, SH. (1998). *The history of the analysis of new poetry*.volume1. Tehran: Markaz. [in Persian]
- Mater, A. (1984).*Placards 1*. First Edition. London: Uzbek fence association.[in Arabic]
- Mater, A. (1987).*Placards 2*. First Edition. London: Uzbek fence association.[in Arabic]
- Matar, A. (1989).*Placards 3*. First Edition. London: Uzbek fence association.[in Arabic]
- Matar, A. (1992).*Placards 4*. First Edition. London: Uzbek fence association.[in Arabic]
- Matar, A. (1994).*Placards 5*. First Edition. London: Uzbek fence association.[in Arabic]
- Matar, A. (1996).*Placards 6*. First Edition. London: Uzbek fence association.[in Arabic]
- Mater, A. (1999).*Placards 7*. First Edition. London: Uzbek fence association.[in Arabic]
- Saadoonzadeh, J. (2009). *Manifestations of resistance literature in Ahmad Matar's poetry*. Resistance literature(Literature and language of the Faculty of Literature and Human Sciences. First period, number 1, page 51-70.[in Persian]
- Yahaghi, M.j. (2009). *Stream of moments*.Tehran: Jam.[in Persian]
- SHamloo, A. (2010). *Collection of works, book 1, poems*.Tehran: Negah. [in Persian]

مقاله و تحلیل عنوان‌های شعری احمد مطر با سید حسن حسینی*

سید علی فواضل^۱؛ صفیه مرادخانی^۲ (نویسنده مسئول)؛ سید محسن حسینی مؤخر^۳

چکیده

در روزگار معاصر نام‌گذاری شعر اهمیت بسیار یافته، برخی تلاش کرده‌اند از طریق آن به تحلیل شعر پردازند. حسن حسینی و احمد مطر دو تن از شاعران پایداری‌اند که بررسی تطبیقی عنوان‌های اشعارشان مسئله اصلی این پژوهش است. نتایج این پژوهش که به شیوه تحلیلی-توصیفی و بررسی تطبیقی صورت گرفت حاکی از آن است که میان عنوان و اندیشه حاکم بر اشعار این دو شاعر، پیوندی استوار برقرار است. آن‌ها با بهره‌گیری از محتوای سروده‌ها که به‌طور عمده، مفاهیم اجتماعی، سیاسی، پایداری است، عنوان سروده‌هایشان را برگزیده‌اند. از نظر زبانی، ساخت‌های واژه‌ای، دو جزئی و پس از آن ساخت سه جزئی بیشترین بسامد را داشته، از لحاظ ادبی پربسامدترین آرایه‌های به کار رفته در عنوان‌های شعری براعت‌استهلال، استعاره و تلمیح است. از جهت ارتباط عنوان با محتوا، دو شاعر به انتخاب عنوان هم از درون متن و هم خارج متن توجه داشته‌اند البته حسینی با انتخاب عناوین ساده خارج از متن سعی کرده تا پیام سروده‌های خود را بلیغ و رساتر بیان کند. همچنین گرایش

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۲۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۴/۱۲ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۲/۰۵/۲۲

نشریه ادبیات تطبیقی، سال پانزدهم، شماره بیست و نهم، پاییز و زمستان ۱۴۰۲
DOI: 10.22103/JCL.2023.21500.3621

صص ۲۵۹-۲۸۷

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

حق مؤلف © نویسنده‌گان

۱. دانش آموخته رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران. رایان‌نامه:

sayyedalifavazel96@gmail.com

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران. رایان‌نامه:

safiyeh.moradkhani@yahoo.com

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایان‌نامه:

s.m.hosseini@hum.ikiu.ac.ir

غالب دو شاعر به مفاهیم انتزاعی آشکار است. در این میان مطر نسبت به حسینی برای توصیف بهتر نابسامانی‌های موجود، از مفاهیم انتزاعی، بیشتر بهره برده است.

واژه‌های کلیدی: احمد مطر، سیدحسن حسینی، عنوان شعر، ادبیات پایداری.

۱. مقدمه

۱-۱. شرح و بیان مسئله

بخش مهمی از آثار ادبی از آغاز تا کنون، به شعر اختصاص داشته است. این موضوع در ادبیات فارسی و عربی جلوه‌ای درخشان دارد. شعر فارسی و عربی در طی قرن‌ها بازگو کننده عواطف، حوادث و تحولات بوده است. علاوه بر محتوا و درون‌مایه شعرها که بازگو کننده این نکات بوده، عنوان سروده‌ها به خصوص در دوران معاصر، ایفا کننده چنین نقشی است؛ زیرا عنوان، دریچه ورود مخاطب به عالم متن است.

عنوان همانند گذرگاهی است که خواننده را به دنیای متن می‌رساند و آینه تمام‌نمای محتوا و واقعیت‌های متن است که در آغاز و مطلع آن، به صورت نشانه‌های زبانی رخ می‌نمایند و نویسنده یا شاعر با ظرافت و هنرمندی خاص با انتخاب عناوین، خواننده را به کنجکاوای و می‌دارد تا از راه این عناوین، محتویات یک اثر را کشف و درک کند.

انتخاب مبهم عنوان باعث پوشیدگی معنای متن می‌شود؛ این از آن رو است که آثار ادبی و هنری معمولاً مجموعه‌ای از ارجاعات به دیگر متون، جریان‌ات، مکاتب ادبی و مسائل متعدد فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است و نشانه‌هایی که در عنوان اثر وجود دارد، ذهن مخاطب را در درک آن مجموعه ارجاعات - که گاه درون متنی و گاهی برون متنی هستند - یاری می‌رساند.

همچنین عناصر برون متنی می‌تواند مجموعه‌ای از عوامل سیاسی، فرهنگی، ایدئولوژی‌های حاکم در عصر شاعر و ... باشد که بدون آگاهی از آن‌ها گاهی فهم و دریافت متن دشوار و غیرممکن می‌شود.

در کل عنوان شعر، هویت شعر به شمار می‌آید. هر شاعری در خلال نگارش شعر خویش، لازم است عنوان و متن شعر را از یکدیگر جدا کند تا خواننده با دیدن عنوان اثر، بتواند آن را به یاد آورد و بررسی کند. از این جهت، انتخاب عنوان برای شعر لازم است و باعث می‌شود

مطالعه، حفظ و شناخت شعرها آسان شود

در این پژوهش در پی کشف و تبیین رابطه «تأثیر - تأثری» بین احمد مطر و سیدحسن حسینی نیستیم، بلکه می‌کوشیم مطالعه تطبیقی روشمندی در زمینه عنوان‌شناسی اشعار احمد مطر و شاعر پایداری فارسی زبان (سیدحسن حسینی) که آبخورهای ادبی و فرهنگی نزدیک به هم داشته‌اند، انجام دهیم. پرسش اصلی که در اینجا در پی پاسخ به آن هستیم به شرح زیر است:

*چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بین انتخاب عنوان شعر این دو شاعر وجود دارد؟

۱-۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی درباره احمد مطر و سید حسن حسینی صورت پذیرفته است که به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

سید علی فاضلی (۱۳۹۶) در پایان‌نامه خود با «بررسی تطبیقی طنز در اشعار پایداری سیدحسن حسینی و احمد مطر» به این نتیجه رسیده است که دو شاعر از شیوه طنزپردازی، به کثرت بهره برده‌اند. هرچند طنزگزننده سیاسی در سروده‌های مطر نمود بیشتری دارد؛ ولی در مقابل، اشعار حسینی نشان از گرایش بسیار او به طنز اجتماعی است.

سیدحمید نجات (۱۳۹۴) در پایان‌نامه‌اش با عنوان «بررسی تطبیقی درون‌مایه اعتراض در شعر احمد مطر و علیرضا قزوه» جهت‌گیری شعری دو شاعر را سیاسی و اجتماعی دانسته است. هرچند اشعار اعتراضی قزوه بیشتر جنبه اجتماعی دارد اما اشعار مطر بیشتر سیاسی است.

قاسم مختاری و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «طنز سیاسی - اجتماعی در اندیشه‌های عبید زاکانی و احمد مطر» اشعار زاکانی و سروده‌های مطر را از جهت مفاهیم مختلف طنز انتقادی مانند: سرزنش و ملامت حاکم، قاضی، واعظ، نام بردن آشکار دشمنان، فساد گسترده، سرکوب اندیشمندان و فراگیر شدن فقر، بررسی کرده‌اند.

بتول موسوی (۱۳۹۱) در پایان‌نامه‌اش تاثیرگذاری اشعار اجتماعی احمد مطر بر شاعران انقلاب اسلامی را بررسی کرده و نتیجه گرفته که حسینی، امین‌پور و قزوه از شماری از مفاهیم شعری احمد مطر که مطابق با نظریات و تفکرات آن‌ها بوده، تاثیر پذیرفته‌اند.

با این همه پژوهشی مستقل که به بررسی تطبیقی عنوان‌های شعری احمد مطر و سید حسن حسینی پرداخته باشد به چشم نیامد.

۱- ۳. ضرورت، اهمیت و هدف

از آن جا که دربارهٔ عنوان شناسی در اشعار احمد مطر و شاعر پایداری (سیدحسن حسینی) تحقیق جداگانه‌ای انجام نشده است و همچنین به علت جایگاه ویژهٔ این شاعران در ادبیات معاصر ایران و عراق، پژوهش حاضر ضروری به نظر می‌رسد. این پژوهش با هدف بررسی عنوان‌شناسی در شعر شاعر معاصر ایرانی و یک شاعر معاصر عراقی صورت می‌گیرد. در این پژوهش عنوان سروده‌های دو شاعر از منظرهای مختلف زبانی، ادبی، ارتباط عنوان با درون‌مایهٔ سروده‌ها و همچنین بسامد مفاهیم حسی - انتزاعی و اکاوی خواهد شد.

۱- ۴. روش پژوهش و چارچوب نظری

در این پژوهش از روش تحلیل محتوا و پژوهش آماری استفاده و سعی کرده‌ایم زوایای گوناگون زبانی و معنایی عنوان‌ها را با ساختار و ش اشعار احمد مطر و سیدحسن حسینی بررسی کنیم.

۲. بحث و بررسی

۲- ۱. عنوان شعری

عنوان در اصطلاح «ظاهری است که بر باطن یا غایب دلالت می‌کند و درباره آن می‌گویند: ظاهر، نشانه یا علامت برای باطن؛ عنوان، مجموعه‌ای از کلماتی است که نقطه آغاز یک تحقیق یا قصه یا کلیدی برای یک شاخه از علوم یا مدخلی برای یک موضوع به شمار می‌آید.» (الکرامی، ۱۹۹۲: ۲۸۲)

از نظر «جاک فونتانی» عنوان علاوه بر دلالت آن همراه با نشانه‌های دیگر، از قسمت‌های ویژه و مهم متن است که هم باید در وهلهٔ اول روی جلد آشکار شود و یگانگی و ارتباط آن با متن محفوظ شود و هم این که مخاطب خط سیر خواندن متن را با نخستین برخورد با آن، تشخیص می‌دهد. (ر.ک: هیمه، ۲۰۰۰: ۶۴)

با توجه به تعاریف ذکر شده از عنوان، می‌توان عنوان را یک پیام کامل و موازی با متن دانست که با انتخاب عنوان برای یک کتاب در واقع یک نوع انتخاب نشانه برای کتاب است زیرا

«کسی که برای چیزی عنوان می‌گذارد، در واقع آن عنوان را بر اساس نشانه معینی انتخاب می‌کند؛ پس عنوان، نشانه و اسمی است که بر چیزی دلالت می‌کند.» (عويس، ۱۹۸۸: ۱۷-۱۸)

۲-۲. نام‌گذاری شعر در اشعار سنتی

معیارهای نام‌گذاری اشعار سنتی با سروده‌های معاصر متفاوت است. با مراجعه به کتاب‌های بلاغت و تذکره‌ها، می‌توان به این معیارها دست یافت. نام‌گذاری بر اساس ردیف شعر، نام‌گذاری بر اساس یکی از واژگان کانونی شعر (مثل قصیده ترسایه خاقانی یا قصیده حورایه ابوسعید ابوالخیر) یا نام‌گذاری بر اساس قافیه از جمله شیوه‌های نام‌گذاری در شعر سنتی بوده است.

۲-۳. نام‌گذاری شعر در ادبیات معاصر و ویژگی‌های آن

باتوجه به اهمیت و نقش عنوان در شعر، شاعران معاصر پیوسته در تلاش‌اند که عناوین متفاوت و متنوعی برگزینند. با آغاز شعر نو در ادبیات فارسی، بسیاری از اصول نام‌گذاری شعرها عوض شد. البته تأکید بر نام‌گذاری شعر پیش از نیما و در دوره مشروطه آغاز شده بود. چاپ و انتشار روزنامه و مجله و ترجمه شعر در این امر نقش موثری داشت؛ به‌طور مثال شعر «سنگر خونین» از ابوالقاسم لاهوتی که ترجمه‌ای از شعر ویکتور هوگوست، جزء نخستین ترجمه‌های شعری است که مترجم برای آن عنوان در نظر گرفت. (یاحقى، ۱۳۸۸: ۲۳).

در همین دوران، نشریات گوناگونی بودند که سروده‌های شاعران را منتشر می‌کردند، بیشتر این اشعار و سروده‌های منتشر شده، دارای عنوان بود؛ مانند اشعار «به وطن» و «به قرن بیستم» از جعفر خامنه‌ای؛ «نسل نو» از تقی رفعت؛ «پرورش طبیعت» از شمس کسمایی؛ «افسانه» از نیما و ... (لنگرودی، ۱۳۷۷، ج ۱: ۹۴-۲۵)

۲-۳-۱. نقش عنوان شعر در فضا سازی

یکی از گذرگاه‌های ایجاد فضا در شعر عنوان آن است؛ برای مثال در شعر «آخر شاهنامه»، عنوان شعر فضایی مبهم ایجاد کرده که دورنمایی از کلیت شعر را ترسیم می‌کند، در ادامه شعر و با بیان

جزئیات بیشتر، مخاطب به پایان می‌اندیشد و حس اندوه‌باری که بر فضای شعر حاکم است، با حس یأس کلی شعر همخوانی دارد.

گاهی فضا سازی حاکم بر شعر به وسیله دلالت‌های معنایی انجام می‌شود. واژگان از جمله عواملی هستند که به گسترش دلالت‌های معنایی کمک می‌کنند و سبب گسترش حوزه معنایی شعر می‌شوند. در متون ادبی هر کلمه می‌تواند جدا از معانی تحت‌اللفظی، معانی جدید دیگری نیز بگیرد. مثلاً واژه زمستان به معنی «چهارمین فصل سال» است؛ اما دارای معانی ضمنی و نمادین فراوانی مانند «سردی»، «خفقان»، «زندانی»، «استبداد» و ... نیز هست؛ به همین سبب است که ذهن آشنا با اشعار نمادین، مثلاً با شنیدن نام شعر «زمستان» اخوان ثالث، از همان ابتدا خود را در فضای شعر می‌یابد.

۲-۳-۲. کمک در درک معنای شعر

ابهام یکی از ویژگی‌های بارز شعر معاصر است و در نقد ادبی، آن را جزو جوهره و اساس شعر به حساب می‌آورند. در برخی اشعار معاصر عنوان شعر می‌تواند به درک موضوع و محتوای شعر، کمک کرده و این ابهام را برطرف نماید؛ مثلاً در شعر زیر از شاملو، بدون توجه به نام شعر، درک معنای شعر مبهم به نظر می‌رسد:

«در قفل در کلیدی چرخید / لرزید بر لبانش لبخندی / چون رقص آب بر سقف / از انعکاس تابش خورشید / در قفل در کلیدی چرخید / بیرون / رنگ خوش سپیده‌دمان / مانده یکی نت گم گشته / می‌گشت پرسه پرسه زنان روی / سوراخ‌های نی / دنبال خانه‌اش ... / در قفل در کلیدی چرخید / رقصید بر لبانش لبخندی / چون رقص آب بر سقف / از انعکاس تابش خورشید / در قفل در / کلیدی چرخید.» (شاملو، ۱۳۸۹: ۱۳۸)

عنوان شعر «ساعت اعدام» است و زمانی که به عنوان آن توجه کنیم؛ علاوه بر درک معنای شعر، تأثیر شعر دوچندان می‌گردد؛ زیرا می‌فهمیم سخن از یک زندانی است که با باز شدن در زندان، خوشحال شده و گمان می‌کند زمان آزادی او فرا رسیده است.

۲-۴. عوامل موثر در انتخاب عنوان

عوامل بسیاری می‌توانند در انتخاب عنوان از جانب نویسنده نقش داشته باشند؛ ژنت عناوین آثار را به دو بخش تماتیک یا درون‌مایه‌ای و رماتیک یا برون‌مایه‌ای تقسیم می‌کند. عناوین رماتیک بیشتر به شیوه و رویکرد متن اشاره دارند و عناوین تماتیک به موضوع متن. (آلن، ۱۳۸۵: ۱۵۲)

۲-۴-۱. عناصر درون‌متنی یا درون‌مایه‌ای

اصلی‌ترین ابزاری که مولف برای نام‌گذاری اثر خود در دست دارد، درون‌مایه است. رابطه عنوان با درون‌مایه می‌تواند دو سوی کاملاً متفاوت داشته باشد. گاهی شاعر عنوانی برای سروده خود برگزیند که با متن هم‌سو و هم‌راستا است و گاه ممکن است عنوانی را انتخاب کند که نقطه مقابل و متضاد با درون‌مایه است. اگر عنوان هم‌راستا با درون‌مایه باشد، به منزله براءت استهلال، شمایی از آنچه را در شعر خواهد آمد و آنچه که خواهد شد در اختیار خواننده قرار می‌دهد. در ادبیات کلاسیک فارسی بر انتخاب عنوانی که به مثابه عنصری آگاهی بخش از متن است، تاکید شده است؛ چنان‌که هجویری در «کشف‌المحجوب» گفته است: «مراد آن بود تا نام کتاب ناطق باشد بر آن‌چه اندر کتاب است مر گروهی را که بصیرت بود، چون نام کتاب بشنوند، دانند که مراد آن‌چه بود.» (هجویری، ۱۳۸۳: ۶)

عناصر درون‌متنی یا درون‌مایه‌ای به عناصری گفته می‌شود که مستقیماً از درون متن برخاسته‌اند و به نوعی رابطه‌ای دیالکتیکی با متن اصلی برقرار می‌کنند. گزینش عنوان بر مبنای عناصر درون‌متنی با دلالت مستقیم و تکیه بر متن به نوعی سبب ایجاد مکالمه عنوان با متن می‌شود. معمولاً عناوین این چنینی نقش برجسته‌ای در تشکل افق انتظارات خواننده دارند و اطلاعات دقیق‌تری از فضای حاکم بر شعر را در اختیار مخاطب قرار می‌دهند.

ژنت تیرهای درون‌مایه‌ای را به انواعی تقسیم می‌کند. «او تیرهای درون‌مایه‌ای را به چهار

دسته تیرهای ادبی، مجازی، استعاری و کنایی تقسیم‌بندی می‌کند.» (جلالی‌پور، ۱۳۸۸: ۶۳)

۲- ۴- ۲. عناصر برون‌متنی

هر عامل خارج از متن که بر فضای اثر ادبی تاثیرگذار باشد، عناصر برون‌متنی نامیده می‌شود. این عناصر بیرونی ممکن است یک رویداد فرهنگی، سیاسی-اجتماعی، یک پدیده تاریخی و ... باشد. ژنت عناصر برون‌متنی را این‌گونه معرفی می‌کند: «او تیتراهای برون‌مایه‌ای را ... در دو دسته تیتراهای نوعی و فرانوعی جای می‌دهد. البته ژنت امکان وجود تیتراهای ترکیبی را نیز خاطر نشان می‌کند؛ تیتراهایی که هم درون‌مایه اثر را هویدا می‌سازند و هم قالب آن را نشان می‌دهند». (همان)

۲- ۵. احمد مطر^۱

در این قسمت، حوزه زبانی، حوزه ادبی، ارتباط عنوان با متن شعر و مفاهیم حسی-انتزاعی در آثار دو شاعر مورد نظر مورد بررسی قرار گرفته است.

۲- ۵- ۱. حوزه زبانی

- ساخت واژه‌ای: در میان عنوان سروده‌های مطر، عنوان‌های واژه‌ای بسامد زیادی دارند. واژگانی همچون: راز، حکمت، گناه، وصایا، پژواک، مجلس، انصاف، هویت، عدالت، جهالت، خاکستر، شطرنج، رویا، دیوار، مصادره، ازدحام، فاتحه، اسلوب و غیره.

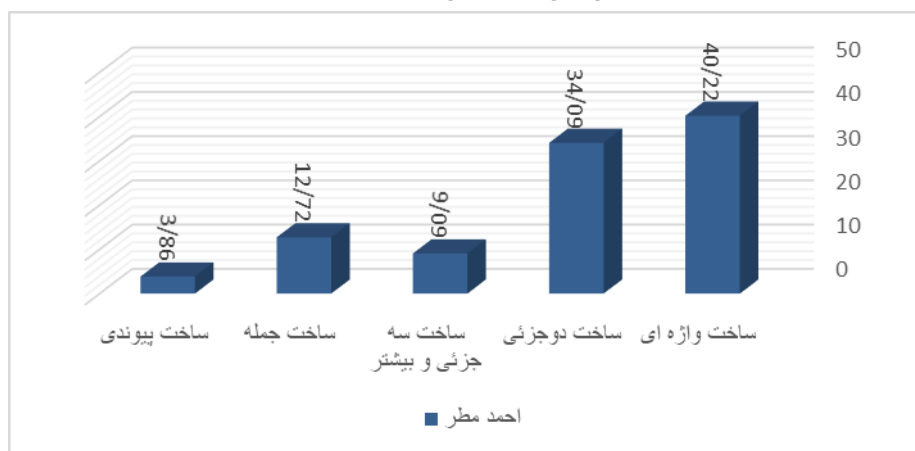
- گروه‌های دو جزئی: عنوان‌های دو جزئی در سروده‌های مطر به نسبت عنوان‌های تک‌واژه‌ای بسامد کمتری دارد. عنوان‌هایی همچون: آب فقر، سفر درمانی، مسأله مبدا، اشاره تاریخی، راه‌های رهایی، نشانه پیروزی، بند ناف، جعبه جادویی، سلاح سرد، و غیره.

- گروه‌های سه جزئی و بیشتر: عنوان‌های سه جزئی و بیشتر در میان سروده‌های مطر، کمتر از عنوان‌های دو جزئی دیده می‌شوند، اما همچنان بسامد بالایی دارند. عنوان‌هایی مانند: یوسف در چاه نفت، در انتظار گودو، گریه پیرانه‌سری، پشت میله‌های آب و غیره.

- ساخت جمله: در میان عنوان سروده‌های احمد مطر، عنوان‌هایی با ساخت جمله نیز بسامد بالایی دارند، اما در مقایسه با عنوان‌های دو جزئی و سه جزئی و بیشتر، کمتر دیده می‌شوند. جمله‌های همچون: پروردگاران فرمود، لا اقسام بهذا البلد، إذا الضحایا سُئلت، إنَّ الانسان لفی خسر، فبأی آلاء الشعوب تکذبان، چشم بیم‌زدگان نخوابید و غیره.

- ساخت پیوندی: در میان سروده‌های مطر، عنوان‌هایی با ساخت پیوندی نیز دیده می‌شود. بسامد این گونه در مقایسه با سایر موارد محدود است. عناوینی همچون: تکفیر و انقلاب، سفید و سیاه و غیره.

نمودار(۱). بررسی کلی حوزه زبانی عنوان‌های شعری احمد مطر

۲-۵-۲. حوزه ادبی

بررسی‌ها نشان می‌دهد پرکاربردترین آرایه ادبی در عناوین سروده‌های احمد مطر، براعت استهلال است. استفاده فراوان احمد مطر از براعت استهلال نظیر عنوان‌هایی چون: عقوبات شرعیه، شکوی باطله، جاهلیه، الذنب، علی باب الحضاره و ... نشان می‌دهد که او، عنوان‌ها را مانند تابلویی بر جاده‌های شعرش نهاده تا راهنمایی برای مخاطب باشد. گویی شاعر به عمد خواسته تا کلید رمزگشایی شعر را به دست مخاطب بدهد، زیرا این عنوان‌ها حکم مقدمه‌ای را دارند که از همان ابتدا خواننده را با موضوع و محتوای شعر آشنا می‌سازند. اما استفاده زیاد از براعت استهلال بیانگر نکته مهم‌تری است؛ به کارگیری این آرایه می‌توان در راستای یکپارچه نمودن اندیشه‌های شاعر صورت پذیرد. به عبارت دیگر حضور این آرایه در عنوان شعر، می‌تواند ابزاری باشد برای ایجاد وحدت و انسجام شعر. کاربرد فراوان براعت استهلال در عنوان‌های شعری احمد مطر را می‌توان یکی از

ویژگی‌های سبکی شاعر دانست.

دومین صنعت ادبی پُر کاربرد در عناوین مطر، استعاره است که در عناوینی مانند فقايق، الرايه، السفينه، الغابه و ... قابل مشاهده است. گرچه مطر انتقادهایش از حاکمان بی‌باکانه و مستقیم است ولی گاهی از کاربرد استعاره برای نشان هنرمندی خود در فشرده‌سازی عناوین تشبیهی غافل نمانده است.

مرتبه سوم آرایه تلمیح است که گاهی اشارات تلمیح با درهم آمیختگی متن آیات قرآن، احادیث، نام اماکن و یا مثل‌ها همراه می‌شود و در عناوینی همچون: بلاد ما بین النحرین، فبأی آلاء الشعوب تکذبان، إذا الضحایا سُئلت، آمَنْتُ بالأقوی، و حملوها و طارت فی الهوا الإبلُ و ... متجلی است.

دیگر این که متناقض‌نمایی یکی از صناعات قابل توجه در شعر مطر است که تبخّر و ظرافت او را در ابداع عناوین نشان می‌دهد. مانند: اقزام طوال، الطب یضر بصحتک، عزاء علی بطاقه تهنئه، الحی المیت، وفات میت و ... کاربرد این صنعت بیان‌کننده تناقض بین واقعیت‌های موجود جامعه شاعر و مدینه فاضله‌ایست که حکام، شعارگونه برای عامه مردم ترسیم کرده‌اند.

عناوینی نیز با استفاده از تضاد ساخته شده‌اند که به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌شود: الرماد و العواصف، سین جیم، مزایا و عیوب، تصدیر و ایراد، الأیض و الأسود، الممكن و المستحيل و ...

تشبیه نیز در بین عناوین احمد مطر جایگاهی دارد مانند: دود الحَل، قَمَم بارده، نمور من خَسَب و غیره.

تضمین کم کاربردترین آرایه در عناوین سروده‌های مطر است و در عنوان‌هایی همچون: إِنَّ الإنسان لَفی خُسْر، الفاتحه، فی انتظار غودو، لا أقسیم بهذا البلد و ... قابل مشاهده است. گویا شاعر از خلق و گزینش عناوین سروده‌هایش با اقتباس کردن زیاد از عناوین آماده و مهیا شده، رغبت چندانی ندارد.

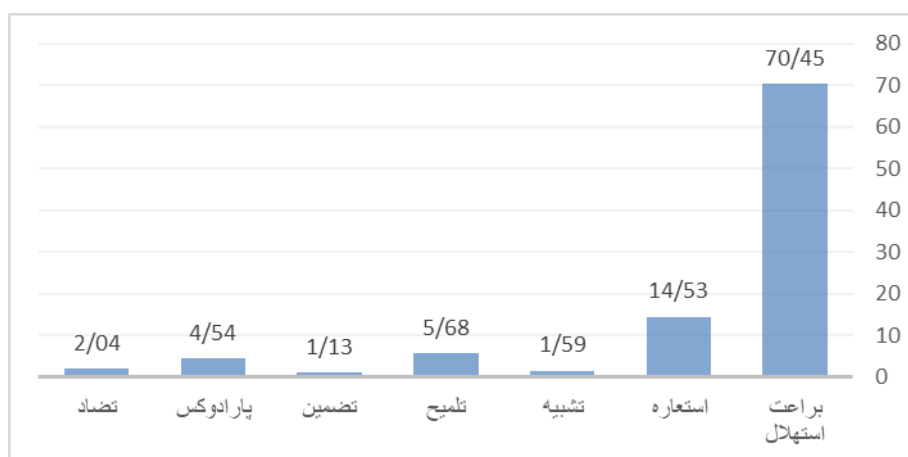
با نگاهی کلی به عناوین سروده‌های احمد مطر از منظر آرایه‌های ادبی، به نظر می‌رسد که

شاعر تمایل چندانی به استفاده از ساختار ادبی در انتخاب عنوان‌ها نداشته است، این بی‌اعتنایی در شعر ناشی از تبعید و به دور بودن از بازخواست حتمی حاکمیت بوده و یا شاید به این دلیل است که توجه به مضمون و محتوای سیاسی و اجتماعی برای شاعر بسیار پراهمیت‌تر از آراستن کلام به زیورهای ادبی بوده است.

جدول (۱). حوزه کلی ادبی احمد مطر

عنوان مجموعه‌ها	براعت استهلال	استعاره	تشبیه	تلمیح	تضمین	پارادوکس	تضاد
لافتات ۱	۵۷/۷۴	۱۹/۷۱	۷/۰۴	۷/۰۴	۱/۴۰	۵/۶۳	۱/۴۰
لافتات ۲	۶۰/۲۷	۱۹/۱۶	۲/۷۳	۹/۵۸	۲/۷۳	۲/۷۳	۲/۷۳
لافتات ۳	۷۶/۰۸	۱۳/۰۴	۰	۶/۵۲	۲/۱۷	۰	۲/۱۷
لافتات ۴	۸۴/۷۸	۸/۶۹	۰	۲/۱۷	۰	۴/۳۴	۰
لافتات ۵	۶۶/۶۶	۴۴/۹۹	۰	۵	۰	۸/۳۳	۵
لافتات ۶	۶۹/۸۶	۱۲/۳۱	۰	۸/۲۱	۱/۳۶	۶/۸۴	۱/۳۶
لافتات ۷	۸۴/۵۰	۱۱/۲۶	۰	۰	۰	۲/۸۱	۱/۴۰
مجموع	۷۰/۴۵	۱۴/۵۳	۱/۵۹	۵/۶۸	۱/۱۳	۴/۵۴	۲/۰۴

نمودار (۲). بررسی کلی حوزه ادبی عنوان‌های شعری احمد مطر

۲- ۵- ۳. ارتباط عنوان با متن شعر

بررسی عنوان سروده‌های احمد مطر بیانگر این است که شاعر بیشتر عنوان شعرهایش را از بیرون متن شعر برگزیده است. در واقع شاعر به ارتباط معنایی توجه بیشتری نشان داده است و این که کمتر، عنوان‌ها را از داخل متن شعر برگزیده یعنی او سعی کرده عنوان شعرش برآیندی از معنا و مفهوم جاری در شعر باشد تا لفظ یا عبارتی خاص از خود شعر. به نظر می‌رسد که شاعر در سروده‌های ابتدایی‌اش تمایل بیشتری به انتخاب عنوان از درون متن شعر نشان داده و هرچه پیش رفته، عنوان شعرها را از مفاهیم مرتبط با شعر انتخاب کرده است. این تغییر در چگونگی انتخاب عنوان را می‌توان وابسته به تغییر نگرش شاعر دانست، زیرا شاعر در طی دوران شاعری‌اش با پی بردن به ارزش واژه، سعی کرده به بهترین نحو ممکن از ظرفیت آن استفاده نموده و با انتخاب عنوانی مناسب از بیرون شعر، علاوه بر برجسته ساختن نقش و اهمیت واژه، خواننده را نیز به سوی مقصود خود رهنمون شود.

در نهایت از مجموع ۴۴۰ عنوان شعر احمد مطر، مضامین برجسته سروده‌های شاعر از خلال عناوین آن‌ها قابل پیش‌بینی است و خواننده پیش از این که شعر را بخواند، با دیدن عنوان آن، به دنیای مورد نظر شاعر قدم می‌گذارد. در واقع احمد مطر با بهره‌گیری از آرایه‌های ادبی همچون بראعت استهلال، استعاره، تلمیح و غیره، عناوین سروده‌هایش را همچون پیش‌درآمدی برای ورود به فضای شعر قرار می‌دهد تا خواننده را با خود همراه کند و از بی‌عدالتی‌ها و قضاوت‌های نابه‌جای مسئولان، تعهد‌گریزی شاعران دیگر، اعتراض به استعمار، خفقان، دعوت به قیام و ... سخن گوید.

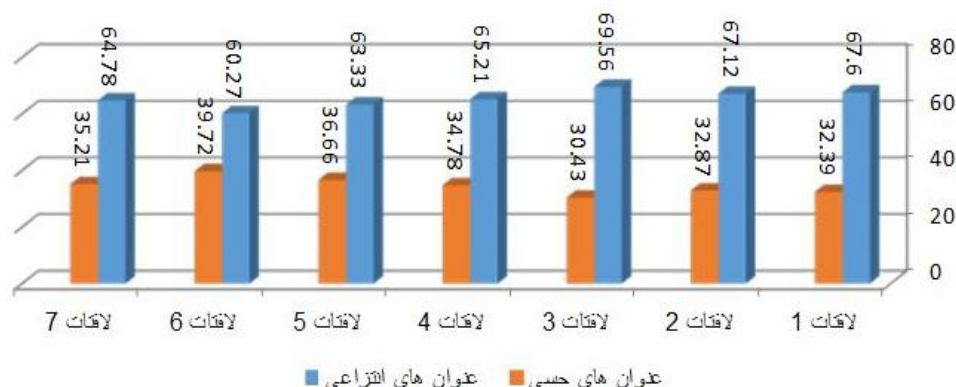
۲- ۵- ۴. بسامد عنوان‌های ساخت واژه‌ای حسی و انتزاعی

در بررسی عنوان یک مجموعه، توجه به میزان گرایش به ذهنی و عینی بودن واژه‌ها و رابطه آن‌ها با جهان درون و بیرون اهمیت بسیاری دارد؛ به گونه‌ای که توجه شاعر به هر یک از این دو گرایش می‌تواند یکی از عوامل مشخص‌کننده جایگاه او در مکتب‌های ادبی به شمار می‌آید. هر اندازه نظر و علاقه شاعر به امور انتزاعی فراوان باشد در به کارگیری واژه‌ها، بیشتر به امور ذهنی توجه دارد و از منظر مکتب‌های هنری در زمره نویسندگان رمانتیک و سورئال محسوب می‌شود که در این زمینه می‌توان به عناوینی مانند: حکمه،

رؤیا، قضا، خبیبه، إراه الحیاه، المصیر و ... اشاره کرد و این که هر قدر توجه او به امور حسی بیشتر باشد، از کلمات عینی بیشتر استفاده می‌کند و نماینده گرایش او به مکتب رئالیست و واقع‌گرایی است. عناوینی همچون: جواز، الباب، المغبون، ترجمات، ضریبه و ... از این جمله‌اند.

در نمودار زیر عنوان سروده‌های احمد مطر از دیدگاه حسی و انتزاعی، به تفکیک بیان شده است. این آمارها بیانگر توجه فراوان شاعر به عنوان‌های ذهنی و اسم معنی است، به این دلیل که اسامی ترکیبی در عنوان‌های شعری او بصورت کلی بار معنایی انتزاعی و ادبی دارد.

نمودار (۳). بررسی کلی مفاهیم حسی و انتزاعی عنوان‌های شعری احمد مطر

۲-۶. سیدحسین حسینی^۲

۲-۶-۱. حوزه زبانی

- ساخت واژه‌ای: در میان عنوان سروده‌های حسینی، عنوان‌های واژه‌ای بسامد بسیار بالایی دارند. واژگانی همچون: تاخیر، بی‌قرار، صلاحیت، دخالت، پایان، نماز، توجیه، کاریکاتور، نومی‌دی، عیدی، خانه‌ام، سرقت، بازگشت، گرسنه، معجزه، شکفتن، گمان، مشکوک و غیره.

- ساخت دو جزئی: عنوان‌های دو جزئی نیز در سروده‌های حسینی به وفور دیده می‌شوند. عنوان‌هایی مانند: شرح ماقع، دیگر هیچ، نگاه شرقی، مزرعه دل، دامنه درد، برگ برنده، بهار من، منظر دل، کنج تقویم، نسخه پزشکی، روز دوم، کارمند بیمار، بوی سحر، سایه مجاز، نامه دل، مرگ آینه، زبان لحظه‌ها، مثنوی عارفان، اخوان صفا، حامل

وحی، نفرین نقره‌ای، دیوار سکوت و غیره.

- ساخت سه جزئی و بیشتر: عنوان‌های سه جزئی و بیشتر در میان سروده‌های حسینی در حد معمول وجود دارد. عنوان‌هایی مانند: نجوا با جبروتی جادویی، ترس از شادمانی‌ها، سلامی به مادرم، میلاد آسمانی خاک، مادرم از ازل، از شرابه‌های روسری مادرم، اشارت به آتش، از اعتراف و شگفتی، ترانه به تاخیر افتاده، در ایستگاه‌های کهنسال، حج زائر جامانده، از نسل بهار، طبقی از ارغوان، یک قدم سفر، در حال توسعه و غیره.

- ساخت جمله: در میان عنوان سروده‌های سید حسن حسینی، عنوان‌هایی با ساخت جمله بسامد پایینی دارند. جمله‌هایی همچون: بنویس مرا، شود آیا، از تو می‌پرسم، فریادم کن، فرقی نمی‌کند، بد شد و ... . بیشتر این عنوان‌ها از جمله‌های درون سروده‌ها گرفته شده‌اند.

- ساخت پیوندی: در میان عنوان سروده‌های سید حسن حسینی، عناوینی با ساخت پیوندی دیده می‌شود. عناوینی همچون: دیروز و امروز، داغ و دل، آتش و آب، گلاب و ارغوان، عادت و بیداری، از تاریکی و ابهام، برد و باخت، شیشه و سنگ، سنت و مدرنیته، نان و ایمان و غیره.

در ادامه باید به چند نکته درباره‌ی عناوین سروده‌های حسینی اشاره کرد؛ در مورد نخست باید گفت که بعضی از عنوان‌های اشعار حسینی با علامت (...) همراه‌اند؛ مانند: بعد از ... .

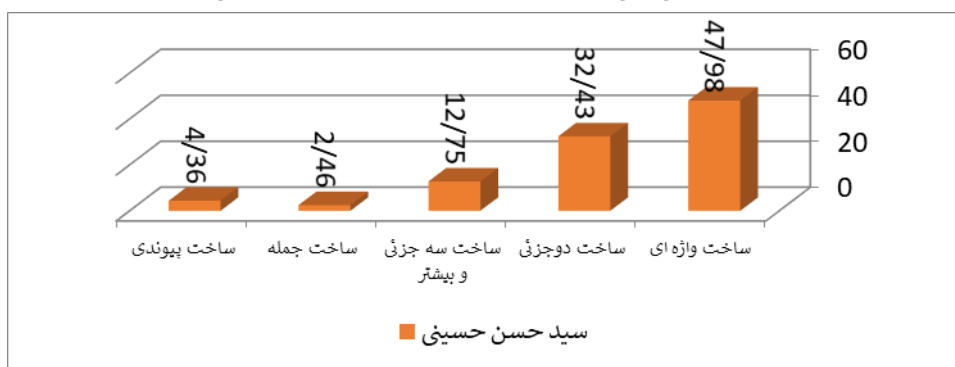
انتخاب چنین عنوان‌هایی باعث ایجاد نوعی حالت تعلیق در ذهن خواننده می‌گردد؛ گویی شاعر در پی آن است که با انتخاب این عنوان‌ها، خواننده را مشتاق و منتظر خواندن نگه دارد. شاید هم شاعر بر آن است که خواننده از مقصود او آگاه است، بنابراین از بیان ادامه‌ی آن خودداری می‌کند.

نکته‌ی دیگر، تکرار عنوان‌ها در شعر حسینی است؛ بعضی از عنوان‌ها گویی مورد علاقه‌ی شاعرند و او بارها در مجموعه‌های مختلف و برای شعرهای متفاوت از آن‌ها استفاده نموده است.

جدول (۲). حوزه کلی زبانی سید حسن حسینی

عنوان مجموعه‌ها	ساخت واژه‌ای	ساخت دوجزئی	ساخت سه جزئی و بیشتر	ساخت جمله	ساخت پیوندی
هم صدا با حلق اسماعیل	۳۵/۹۳	۴۸/۹۵	۱۱/۴۵	۳/۱۵	۰/۵۲
گنجشک و جبرئیل	۲۰	۴۳/۳۳	۳۰	۰	۶/۶۶
نوشداروی طرح ژنریک	۵۵/۵۵	۲۷/۲۷	۵/۰۵	۰	۱۲/۱۲
در ملکوت سکوت	۳۲/۵۷	۲۵/۸۶	۲۴/۱۳	۳/۴۴	۱۳/۷۹
از شرابه‌های روسری مادرم	۲۸/۵۷	۲۸/۵۷	۳۸/۰۹	۴/۷۶	۰
سفرنامه گردباد	۴۷/۷۴	۲۸/۸۲	۱۶/۲۱	۳/۶	۳/۶
بال‌های بایگانی	۴۹/۲۴	۳۰/۳۰	۱۰/۶۰	۵/۳۰	۴/۵۴
تازه‌ها	۶۳/۱۵	۲۳/۴۴	۱۱	۰/۴۷	۱/۹۱
فستیوال خنجر	۵۷/۱۴	۳۳/۳۳	۲/۳۸	۲/۳۸	۴/۷۶
مجموع	۴۷/۹۸	۳۲/۴۳	۱۲/۷۵	۲/۴۶	۴/۳۶

نمودار (۴). بررسی کلی حوزه زبان عنوان‌های شعری سید حسن حسینی

۲-۶-۲. حوزه ادبی

همان‌گونه که بررسی‌های زبانی نشان داد، ساخت ترکیبی با اجزای دو جزئی و همچنین ساخت واژه‌ای در گزینش عنوان‌های شعری سید حسن حسینی بسیار دیده می‌شود. یکی از کارکردهای این ترکیب‌ها و واژه‌ها، گسترش صورخیال از طریق ایجاد آرایه‌های ادبی

است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که شاعر در ساخت این عنوان‌ها از آرایه‌های ادبی بهره‌ بسیاری برده است.

از میان صورخیال در عناوین شعری سروده‌های سیدحسن حسینی، بسامد آرایه‌بهرت استهلال بیش از سایر آرایه‌هاست؛ از این نوع می‌توان به عناوینی مانند: شهیدان، یادگاری، بازگشت، مرگ، سلام و ... اشاره کرد. کثرت کاربرد این آرایه حاکی از تمهید و مقدمه‌چینی شاعر برای ورود مخاطب و درک و تصویرسازی او از فضای شعر است. پس از آن بسامد به کارگیری انواع استعاره مصرحه، مکنیه و در میان عنوان‌های شعری، بیش از سایر صورخیال است: درک بهار، گل ما، عیسی سبز، بهار من و غیره. تشبیه سومین آرایه‌ای است که در عناوین سروده‌های سیدحسن حسینی به چشم می‌خورد. عنوان‌هایی مانند: مثل آینه، دیوار سکوت، شاهین عشق، کوچۀ غم، شاهین دل، تیغ غم، کویر غم و ...

برخی عناوین شعری نیز با به کارگیری تضاد ساخته شده‌اند: دیروز و امروز، آتش و آب، برد و باخت، سنت و مدرنیته، جبر یا اختیار و غیره.

حسینی عناوینی نیز با بهره‌گیری از پارادوکس ساخته است که به نمونه‌های آن‌ها اشاره می‌شود: سازهای لال، دریای آتش، ترنم خاموش و غیره. کاربرد اندک این آرایه نسبت به سایر آرایه‌ها در ساخت عناوین نشان از آرامش خاطر نسبی شاعر از فضای مثبت و دلخواه عصر خود اوست که جامعه مورد نظرش برای رسیدن به آرمان‌ها و اهداف، تناقض‌ها و دوگانگی خویش را کنار گذاشته و در مسیر صحیح قرار گرفته است.

حسینی در ساخت برخی عناوین سروده‌هایش از تلمیح نیز بهره جسته است: حسین (ع)، سیدخلیل، شق القمر، و غیره.

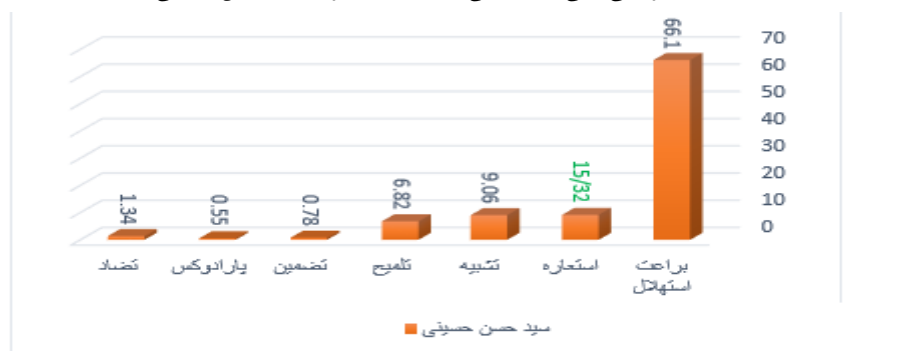
با این رویکرد و با استفاده از عنصر زیبایی‌شناسی، استعاره، تشبیه، تلمیح، تضاد، تضمین و پارادوکس بیشترین عناصر هنری و بیانی سروده‌های سیدحسن حسینی را شامل می‌شود. با توجه به وجود استعاره در عنوان‌های شعری حسینی، (استعاره مکنیه و استعاره مصرحه) و با توجه به نزدیک بودن استعاره به نماد، این نام‌ها به تنهایی می‌توانند زمینه تأویل‌های

متعددی از اشعار شاعر را فراهم آورند.

جدول (۳). کلی حوزه ادبی سید حسن حسینی

عنوان مجموعه ها	براعت استهلال	استعاره	تشبیه	تلمیح	تضمین	پارادوکس	تضاد
هم صدا با حلق اسماعیل	۵۲/۶۰	۲۰/۸۲	۱۵/۱۰	۷/۸۱	۲۰/۶۰	۱/۰۴	۰
گنجشک و جبرئیل	۳۶/۶۶	۳۳/۳۳	۱۳/۳۳	۱۰	۶/۶۶	۰	۰
نوشداروی طرح ژنریک	۷۸/۷۸	۱۱/۱۱	۱/۰۱	۶/۰۶	۰	۰	۳/۰۳
در ملکوت سکوت	۶۲/۰۶	۱۰/۳۳	۱۵/۵۱	۱۲/۰۶	۰	۰	۰
از شرابه‌های روسری	۶۶/۶۶	۲۳/۸	۴/۷۶	۰	۰	۴/۷۶	۰
مادرم							
سفرنامه گردباد	۶۳/۹۶	۱۴/۴۱	۱۲/۶۱	۶/۳۰	۰	۰/۹	۱/۸۰
بال‌های بایگانی	۶۴/۳۹	۱۸/۱۷	۶/۸۱	۷/۵۷	۰	۰/۷۵	۲/۲۷
تازه‌ها	۷۷/۹۹	۸/۶	۶/۲۲	۵/۲۶	۰	۰	۱/۹۱
فستیوال خنجر	۷۶/۱۹	۱۶/۳۶	۲/۳۸	۴/۷۶	۰	۰	۰
مجموع	۶۶/۱۰	۱۵/۳۲	۹/۰۶	۶/۸۲	۰/۷۸	۰/۵۵	۱/۳۴

نمودار (۵). بررسی کلی حوزه ادبی عنوان های شعری سید حسن حسینی

۲-۶-۳. ارتباط عنوان با متن شعر

در سروده‌های سید حسن حسینی، برخی عنوان‌های به کار رفته، به طور دقیق از داخل متن شعر به دست آمده و برخی دیگر با متن شعر ارتباط مفهومی دارد.

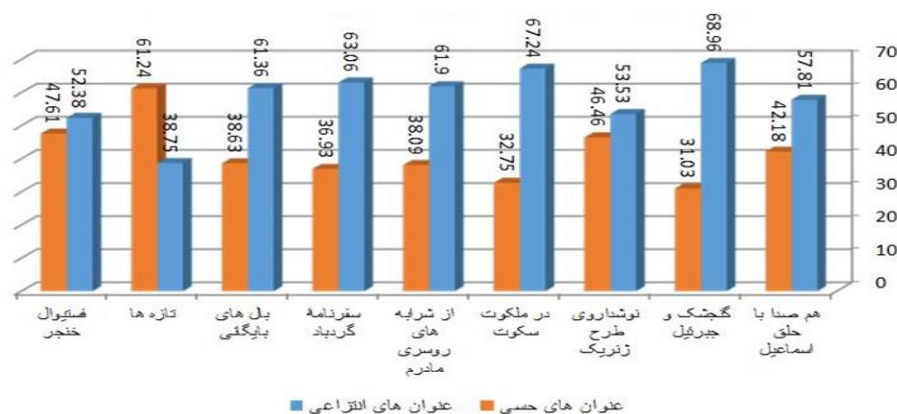
نکته قابل توجه در عناوین سروده‌های حسینی این است که، شاعر در دفترهای ابتدایی توجه وافر به انتخاب از راه کلامی و واژگانی داشته و بیشتر عنوان‌ها را از درون متن سروده‌ها برگزیده است و در مجموعه‌های بعدی به‌طور غیرمنتظره‌ای، اغلب عناوین را از طریق ارتباط محتوایی آن‌ها با شعر و روابط معنایی بین آن‌ها انتخاب کرده است؛ این امر تحول شاعر و تغییر نگرش و سبک او را نشان می‌دهد. او هرچه پیشتر رفته، توجه خود را از لفظ به معنا معطوف کرده است. این موضوع شاید به نوعی سهم مخاطب را در درک اشعار او بیشتر کرده است، زیرا در این گونه اشعار مخاطب مجبور است برای درک شعر، توجه و دقت بیشتری صرف کند؛ حال آن‌که در اشعاری که عنوان آن‌ها از درون شعر انتخاب شده‌اند، مخاطب راحت‌تر به مقصود شاعر پی می‌برد و تلاش زیادی برای درک منظور شاعر انجام نمی‌دهد.

۲-۶-۴. بسامد عنوان‌های ساخت واژه‌ای حسی و انتزاعی

در بررسی عنوان یک مجموعه، توجه به میزان گرایش به ذهنی و عینی بودن واژه‌ها و رابطه آن‌ها با جهان درون و بیرون اهمیت بسیار دارد. هر قدر توجه شاعر به امور انتزاعی بیشتر باشد در به کار بردن واژه‌ها، بیشتر به امور ذهنی توجه دارد و می‌توان عناوینی مانند: رستخیز روح، افسوس، دل، آرزو، آزادی، دل‌تنگی و ... نام برد که نشان از گرایش حسینی دارد و هر قدر توجه او به امور حسی بیشتر باشد، از کلمات عینی بیشتر استفاده می‌کند. مانند: باران، شیشه و سنگ، سفره، پاک‌کن، آتش، پیچ و مهره، توت کال و غیره.

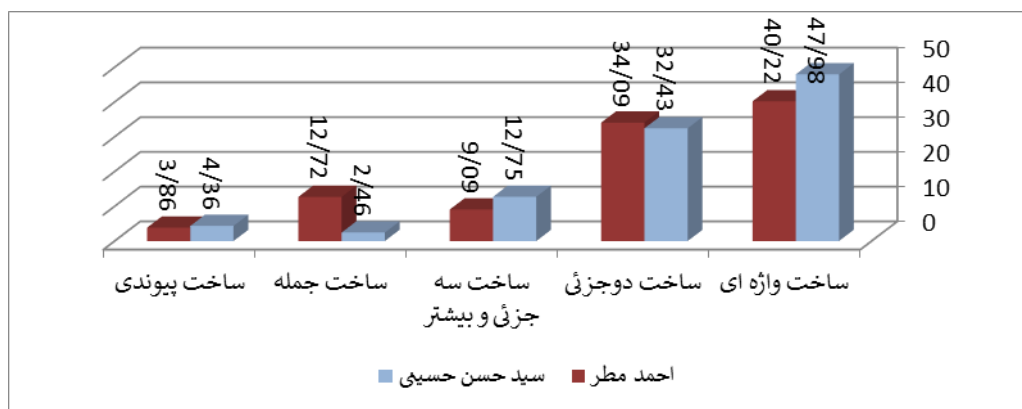
سید حسن حسینی در انتخاب عنوان‌ها، توجه زیادی به عنوان‌های ذهنی و اسم معنی دارد، به این دلیل که اسامی ترکیبی در عنوان‌های شعری او همه دارای بار معنایی انتزاعی و ادبی است و این نشان از گرایش به مکتب رمانتیک دارد چرا که شاعر تمایل کمتری به واقع‌گرایی و استفاده از واژگان حسی داشته است. در جدول زیر عنوان سروده‌های حسینی از دیدگاه حسی و انتزاعی، به تفکیک بیان شده است.

نمودار (۶). بررسی کلی مفاهیم حسی و انتزاعی عنوان‌های شعری سید حسن حسینی

در نمودارهایی که در ادامه آمده‌اند، به ترتیب عنوان‌های شعری هر دو شاعر، از منظر زبانی، ادبی و مفاهیم حسی - انتزاعی با یکدیگر مقایسه شده‌اند. در میان عناوین شعری این دو شاعر، مطر و حسینی، به ساخت واژه‌های بیشترین توجه را داشته‌اند.

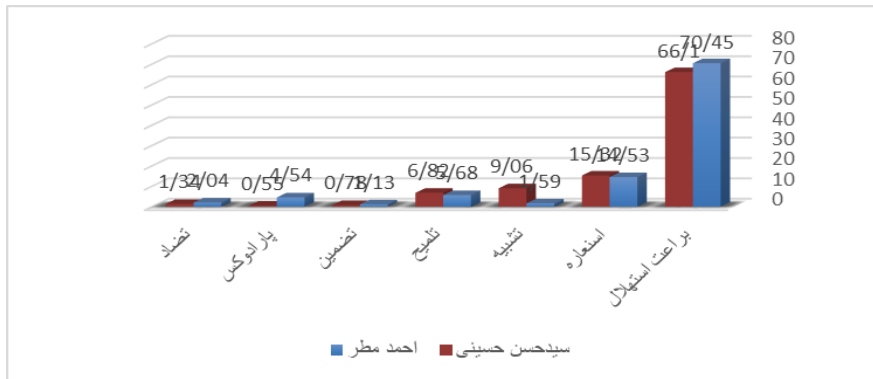
نمودار (۷). بررسی مقایسه‌ای حوزه‌های زبانی عنوان‌های شعری احمد مطر و سید حسن حسینی

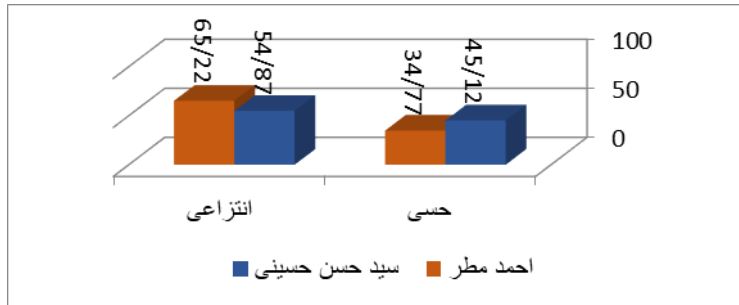
عناوین شعری این دو شاعر بیشتر برگرفته از براعت استهلال است.

نمودار (۸). بررسی مقایسه‌ای حوزه‌های ادبی عنوان‌های شعری احمد مطر و حسن حسینی

از منظر حسی و انتزاعی بودن، بیشتر عناوین شعری این دو شاعر، انتزاعی هستند.

نمودار (۹). بررسی مقایسه‌ای مفاهیم حسی - انتزاعی عنوان‌های شعری احمد مطر، حسن حسینی

۲-۷. تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

از مطالعه عناوین شعری در سروده‌های مطر و حسینی به تعدادی مفاهیم سیاسی - اجتماعی می‌رسیم که شامل مضامینی مانند هجو جاهل و خرافه پرستی، آشکارا نام بردن از دشمنان، رواج فساد و اختلاف طبقاتی، اشاعه فقر است. این شاعران ادبیات پایداری در شرایطی مشابه و با دیدگاهی نزدیک به هم در ارتباط با مسائل پیش آمده در سطح کشور، منطقه و جهان، روح مشترکشان را در شعرهایشان به تصویر کشیده‌اند. مطر و حسینی بیشتر از هر مسئله‌ای، چالوسی و مسائل اجتماعی را در کانون توجه خود قرار داده‌اند؛ زیرا آنها

به درایت می‌دانند که نتیجه ظلم و فساد و قانون‌گریزی حکام، جامعه را به ناهنجاری می‌کشاند؛ بنابراین بر خود واجب می‌بینند که با به تصویر کشیدن فساد و غارتگری به حاکمان هشدار دهند.

از نظر زبانی، عنوان‌های شعری هر دو شاعر در ساخت واژه‌ای، ساخت دو جزئی و پس از آن ساخت سه جزئی و بیشتر، بسامد زیادی دارد. این موضوع علاقه هر دو شاعر به واژه‌سازی و ارائه مفهوم از طریق واژگان را نشان می‌دهد. با این تفاوت که واژگان مطر همانند حسینی در عین سادگی و برخاسته از فرهنگ جامعه با طنز سیاسی-انتقادی، تحقیر و اهانت حاکمیت و دست‌نشانده‌های متملق همراه است.

از لحاظ ادبی، با اینکه حسینی و مطر در عناوین سروده‌هایشان از آرایه‌های ادبی بهره‌جسته‌اند و این امر دال بر استفاده از ظرفیت واژگانی جهت گسترش صورخیال است ولی به‌کارگیری فراوان بראعت استهلال و استفاده کمتر از استعاره، تشبیه و غیره در عناوین انتقادی مطر ناشی از تبعید و غربت‌گزینی و به دور بودن از مواخذه و بازخواست حتمی حاکمیت است، گرچه حسینی همانند مطر از همان نوع آرایه‌های ادبی و تا حدودی با همان درجه کثرت و کمیت استفاده کرده ولی او از دوره نبرد و ستیز با حاکمیت اختناق با پیروزی انقلاب اسلامی ۵۷ گذر کرده و عناوین شعری‌اش را همسو با انقلاب و به صورت مستقیم و روشن در ترغیب مردم به همراهی با آرمان‌های آن، دفاع مقدس و ارزش‌های دینی - ملی جامعه به کار برده است. البته به این نکته باید اشاره کرد که یک عنوان گاهی ممکن است به طور همزمان دارای چندین آرایه ادبی باشد و معمولاً در نهایت آرایه غالب و بارز برای یک عنوان انتخاب شود و از این بین بראعت استهلال این استعداد را دارد که بر سایر آرایه‌هایی مانند استعاره، تلمیح، تشبیه غلبه کند و این مسئله در عناوین دو شاعر به خوبی به کار گرفته شده است.

از لحاظ ارتباط عنوان‌ها با متن شعر، بررسی‌ها نشان می‌دهد که این دو شاعر در انتخاب عنوان‌ها هم به ارتباط واژگانی (انتخاب عنوان از درون متن) و هم به ارتباط معنایی (انتخاب عنوان از خارج متن) توجه داشته‌اند. حال آنکه حسینی با انتخاب عناوین ساده و

بسیط از خارج متن سعی کرده تا مفهوم و مقصود سروده‌های خود را بلیغ تر و رساتر بیان کند.

در خصوص بسامد عنوان‌های حسی و انتزاعی، هر دو شاعر نسبت به مفاهیم انتزاعی گرایش بیشتری داشته‌اند که نشانه‌ای از علاقه آن‌ها به مکتب سورئال و توجه به پیوند درک مخاطب از جهان درون شعر است. در این میان مطر نسبت به حسینی برای به تصویر کشیدن هرچه بهتر حجم زیاد نابسامانی‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عراق و سایر کشورهای عربی علاوه بر مفاهیم حسی بیشتر از مفاهیم انتزاعی بهره برده تا بتواند جهت رسیدن به هدف خود، مخاطب را همراه شعر خود کند.

۳. نتیجه‌گیری

از برآیند بررسی تطبیقی عنوان‌های شعری احمد مطر و سید حسن حسینی می‌توان به این نتیجه رسید که انتخاب عنوان مناسب برای اشعار از دغدغه‌های اساسی هر دو شاعر بوده است. عنوان شعری این دو شاعر از نظر ساخت واژه‌ای، عمدتاً دو جزئی و پس از آن ساخت سه جزئی بوده است. هر دو شاعر در انتخاب عناوین شعری به مفاهیم انتزاعی گرایش بیشتری داشته، سعی کرده‌اند عنوان‌های شعری را با شگردهای بلاغی همچون براعت استهلال، استعاره و تلمیح بیان کنند. برخلاف احمد مطر که عمدتاً در انتخاب عنوان‌های شعری بیشتر به ارتباط واژگانی (انتخاب عنوان از درون متن) توجه داشته، حسینی با انتخاب عناوین ساده و بسیط به ارتباط معنایی (انتخاب عنوان از خارج متن) توجه کرده تا مفهوم و مقصود را شیوا تر و رساتر بیان کند.

پی‌نوشت‌ها

۱. احمد مطر در سال ۱۹۵۶ م در حومه «بصره و در روستای «تَنومِه»، در کناره‌های «اروندرو» متولد شد و اکثر عمرش را در آن روستا سپری کرد. (احمد غنیم، ۱۹۹۸: ۱۹) سرودن شعر را در ۱۴ سالگی آغاز کرد (همان: ۵۵) و گاهی در اشعارش انتقاد از حاکمیت و ضدیت با آن دیده می‌شود و به خاطر ترس از عواقب چنین موضع‌گیری به کویت گریخت. (حسینی و بیدج، ۱۳۸۱: ۱۵۸)
- پس از مدتی به دلیل انتقاد صریح و بی‌پروای مطر از حکومت صدام و سایر حکومت‌های عربی در روزنامه «

القَبَس» و «لافتات»، دولت کویت تصمیم بر تبعید او گرفت؛ (سعدون زاده، ۱۳۸۸: ۵۶) پس از این تبعید در سال ۱۹۸۶م، احمد مطر بار دیگر فعالیتش را در دفاتر روزنامه القَبَس در لندن ادامه داد و نیز تا الان در این شهر ساکن است. (غنیم، ۱۹۹۸: ۵۸)

مطر هفت دیوان شعری به نام «لافتات» دارد. این مجموعه‌های شعری از سال ۱۹۸۴ تا ۱۹۹۹ سروده شده‌اند که هویت مردم عراق و سایر ملت‌های عربی را که به وسیله استعمار و استبداد داخلی از بین رفته، بیان می‌کند و مملو از ترغیب و برانگیختگی ملت‌ها برای کسب حق اولیه آنهاست؛ و دفترهای شعری «إِنِّي الْمَنْشُوقُ أَعْلَاهُ (۱۹۸۹ م)»، «دیوان الساعه (۱۹۸۹ م)»، «ما أَصْعَبَ الْكَلَامَ فِي رِثَاءِ نَاجِي عَلِي (۱۹۸۷ م)» و «العشاء الأخير لصاحب الجلالة إيليس الأول (۱۹۹۰)» از دیگر سروده‌های کوتاه او در قالب کلاسیک است. (همان: ۱۷۷) معمولاً اشعارش طنز انتقادی گزنده و تند است که همین ویژگی باعث می‌شود که مطر به سروده‌های جدی به ندرت بپردازد.

۲. سید حسن حسینی، در سال ۱۳۳۵ و در تهران چشم به جهان گشود. او در تهران دیپلم طبیعی و از دانشگاه مشهد، لیسانس رشته تغذیه را دریافت کرد و اما درجه فوق لیسانس و دکترای خود را در رشته ادبیات فارسی اخذ کرد. حسینی شاعری و نویسندگی‌اش را در مجله فردوسی و به سال ۱۳۵۲ شروع و با همراهی استاد محمدرضا حکیمی، آیت الله امامی کاشانی و آقایان تهرانی و رخ صفت، حوزه اندیشه و هنر اسلامی را در سال ۱۳۵۸ تأسیس کرد که بخش ادبیات و شعر آن را همراه با قیصر امین پور عهده‌دار شد. پس از آغاز جنگ، مسئول رادیوی ارتش شد که بعد از استمرار زیاد جنگ، به حوزه هنری بازگشت اما به علت اختلاف با مدیر حوزه هنری، از کار برکنار شد و فعالیت فرهنگی خود را با تدریس در دانشگاه الزهرا و دانشگاه آزاد، ادامه داد. از آثارش می‌توان به «هم صدا با حلق اسماعیل»، «براده‌ها»، «بیدل، سپهری و سبک هندی»، «گنجشک و جبرئیل»، «مشت در نمای درشت»، «گزیده شعر جنگ و دفاع مقدس»، «نوشداروی طرح ژنریک»، «طلسم سنگ»، «شقایق نامه»، «از شرابه‌های روسری مادرم»، «سفرنامه گردباد»، «تنها طرف آفتاب را گرفت»، «بال‌های بایگانی»، «سکانس کلمات»، «حمام روح»، «شعر و آینه» اشاره کرد. وی در فروردین ۱۳۸۳ درگذشت.

کتابنامه

- = احمد غنیم، کمال (۱۹۹۸). *عناصر ابداع الفنی فی شعر احمد مطر*. الطبعة الاولى. القاهرة: مطبعة مدبولی
- حسینی، سید حسن (۱۳۹۶). *مجموعه کامل شعرهای سید حسن حسینی*. چاپ اول. تهران: کتاب آبی.
- حسینی، سید حسن و بیدج، موسی (۱۳۸۱). *تگاهی به خویش (گفت و گو با شاعران و نویسندگان معاصر عرب)*. چاپ اول. تهران: سروش.

- سعدون زاده، جواد. (۱۳۸۸). «مظاهر ادب المقاومة فی شعر احمد مطر». *ادبیات پایدار* (ادب و زبان نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی کرمان). دوره اول، شماره ۱، صص ۵۱-۷۰
- شاملو، احمد. (۱۳۸۹). *مجموعه آثار، دفتر یکم: شعرها*. تهران: نگاه.
- شمس لنگرودی. (۱۳۷۷). *تاریخ تحلیل شعر نو*. ج ۱. تهران: نشر مرکز.
- مطر، احمد (۱۹۸۴). *لافتات* ۱. الطبعة الاولى. لندن: منتدی سور الازبکیه.
- مطر، احمد (۱۹۸۷). *لافتات* ۲. الطبعة الاولى. لندن: منتدی سور الازبکیه.
- مطر، احمد (۱۹۸۹). *لافتات* ۳. الطبعة الاولى. لندن: منتدی سور الازبکیه.
- مطر، احمد (۱۹۹۲). *لافتات* ۴. الطبعة الاولى. لندن: منتدی سور الازبکیه.
- مطر، احمد (۱۹۹۴). *لافتات* ۵. الطبعة الاولى. لندن: منتدی سور الازبکیه.
- مطر، احمد (۱۹۹۶). *لافتات* ۶. الطبعة الاولى. لندن: منتدی سور الازبکیه.
- مطر، احمد (۱۹۹۹). *لافتات* ۷. الطبعة الاولى. لندن: منتدی سور الازبکیه.
- هجویری، ابوالحسن علی بن عثمان. (۱۳۸۳). *کشف المحجوب*. به کوشش محمود عابدی. تهران: سروش.
- هیمه، عبدالحمید. (۲۰۰۰). *علامات فی الإبداع الجزائري*. مديرية الثقافة و لجنة الحفلات. الجزائر: سطیف.
- یاحقی، محمدجعفر. (۱۳۸۸). *جویبار لحظه‌ها*. تهران: جام